

नेपाल (दर्जा २)

व्यावसायिक रूपमा यौनशोषण तथा अनैच्छक नोकरीका लागि महिला, पुरुष, तथा बालबालिकाको बेचबिखनका लागि नेपाल एक स्रोत मुलुक रहेको छ। व्यावसायिक यौनशोषण वा बाध्यात्मक विवाहका लागि देशभित्रै, भारत र मध्यपूर्व तथा बालसैनिक, घरेलु नोकर, सर्कस, मनोरञ्जन वा कारखानाका कारिन्दाका रूपमा अनैच्छक नोकरी गराउन देशभित्रै र भारतिर बालबालिकाको बेचबिखन हुने गरेको छ। गैरसरकारी संस्थाहरूका अनुसार आन्तरिक रूपमा बाल यौनपर्यटनको समस्या बढ्दो छ, र ५,००० देखि ७,००० सम्मको संख्यामा बालिकाहरूलाई व्यावसायिक यौनशोषणका लागि गाउँबाट शहरमा ल्याइएको छ। यसका अलावा नेपाल युथ फाउण्डेसनका अनुसार नेपालमा २०,००० भन्दा बढी बालबालिका अनुबन्धित घरायसी कामदारका रूपमा रहेका छन्। बँधुवा मजदुरको समस्या पनि टड्कारो रहेको छ। सिङ्गे परिवारलाई बँधुवा मजदुरको रूपमा खेत जोले र गोठालाको काम लगाइने गरेको छ। भारत र मध्यपूर्वका देशहरूतर्फ व्यावसायिक यौनशोषणका लागि नेपाली महिलाको बेचबिखन गरिन्छ। महिला र पुरुष स्वेच्छाले मलेसिया, इजरायल, दक्षिण कोरिया, संयुक्तराज्य अमेरिका, साउदी अरेबिया, युनाइटेड अरब इमिरेट्स, कतार तथा अन्य खाडी मुलुकमा घरेलु कामदार, निर्माण मजदुर र अन्य अल्पदक्ष मजदुरका रूपमा काम गर्न पनि जाने गर्दछन्। तर, केहीले तत्पश्चात् राहदानी जफत, हिंडुलमा प्रतिबन्ध, ज्याला रोक्का, धम्की, खाना र निद्राबाट बच्चित, र शारीरिक तथा यौन दुर्व्यवहारजस्ता अनिच्छित अवस्था भोग्नुपर्छ। तीमध्ये कतिपय नेपालमा रहेका गलत प्रवृत्तिका एजेन्टको चर्को मूल्य र ठगीका कारण ऋणको बन्धनमा पर्दछन्। नेपाल सरकारले कामका लागि इराक जानमा प्रतिबन्ध लगाए पनि केहीलाई झुक्याएर कुवेत तथा संयुक्त अरब इमिरेट्सको बाटो गरी इराक लगेर अनैच्छक नोकरीमा लगाइन्छ।

नेपाल सरकारले बेचबिखन उन्मूलनका लागि न्यूनतम मापदण्ड अंगिकार गर्नसकेको छैन यद्यपि यसका लागि उल्लेख्य कसरत भने गरिरहेको छ। यो वर्ष नेपालले सबैखालका बेचबिखनलाई अपराध ठहर गर्ने गरी बेचबिखनविरुद्धको एउटा बृहत् कानुन पारित गरेको छ। यहाँको सरकारले बँधुवा मजदुर र व्यावसायिक यौनशोषण विरुद्ध जनचेतना फैलाउने कार्य पनि गरेको छ।

नेपालका लागि सुझाव

भरखरै ल्याइएको बेचबिखनविरुद्धको कानुन लागु गर्ने तथा बँधुवा मजदुर, बाध्यात्मक बालमजदुर, बाध्यात्मक मजदुरीका लागि धोकापूर्वक गरिएको भर्ती, र यौनशोषण लगायत सबै प्रकारका बेचबिखनविरुद्ध कानुनी कारबाहीको प्रक्रियालाई चुस्त बनाउने ; बेचबिखनमा सहयोगी सबै सरकारी कर्मचारी विरुद्ध कडा कानुनी कारबाही ; बेचबिखनका पीडितको पहिचान गर्ने र आफू बेचिएका कारण उनीहरूबाट कुनै गैरकानुनी क्रियाकलाप भएमा सोसन्दर्भमा उनीहरूलाई आवश्यक संरक्षण सेवा प्रदान गर्ने एउटा औपचारिक प्रक्रिया अपनाउने ; तथा मजदुरीका लागि बेचिएकाको सुरक्षाको प्रबन्धमा सुधार गर्ने। नयाँ कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र पीडितलाई उचित क्षतिपूर्तिका लागि सरकारले यौन र श्रमसम्बन्धित बेचबिखन पहिल्याउन अझ प्रभावकारी संयन्त्रको विकास गर्नु आवश्यक छ।

कानुनी कारवाही

बेचबिखनविरुद्धको कानुनी कारवाहीका दिशामा नेपालले प्रगति हासिल गरेको छ। जुलाई २००७ मा नेपाल सरकारले बेचबिखनविरुद्धको एक वृहत् कानुन -- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन -- लागु गयो। यो ऐनले सबै प्रकारका मानवीय बेचबिखनलाई प्रतिबन्धित गरेको छ, र १० देखि २० वर्षसम्मको सजायको व्यवस्था गरेको छ, जुन अन्य गम्भीर प्रकृतिका अपराधहरू (जस्तै बलात्कार) मा दिइने सजायजस्तै कडा छ। अगस्ट २००७ मा नेपालले नयाँ बैदेशिक रोजगार ऐन पनि लागु गयो, जसअनुसार कुनै एजेन्सी वा व्यक्तिले आवश्यक प्रक्रिया पूरा नगरी भूठा आश्वासन दिएर कामदारलाई विदेश पठाएमा त्यस्तो कार्य अपराध ठहरिनेछ। यसको नवाँ अध्याय, “कसूर र दण्ड सजाय” ले ठगीपूर्ण श्रमिक बेचबिखनसम्बन्धमा प्रकाश पाईं कसूरदारलाई तीनदेखि सात वर्षसम्मको कारागार सजायको व्यवस्था गरेको छ। नेपालको कानुनले बँधुवा मजदुरीलाई पनि औपचारिक रूपमा प्रतिबन्धित गरेको छ, तर यसमा कसूरदारलाई कुनै सजायको व्यवस्था गरेको छैन। २००७ मा नेपालले ठगीपूर्ण श्रमिक भर्तीविरुद्ध १११ अपराध मुद्दा दर्ता गयो जसमध्ये ११ म्यानपावर एजेन्सीविरुद्ध र १०० व्यक्तिहरूविरुद्ध थिए। यस्तो ठगीपूर्ण श्रमिक भर्तीले बाध्यात्मक मजदुरीका लागि मानव बेचबिखनमा सहयोग पुऱ्याउँदछ। यसका अतिरिक्त २००७ मा २४ जिल्लाका महिला सेल र देशव्यापी रूपमा गैरसरकारी संस्थाहरूले व्यावसायिक यौनशोषणका लागि गरिने बेचबिखनका विरुद्ध विभिन्न जिल्ला अदालतहरूमा २६२ अपराध मुद्दा दर्ता गरेका थिए। जनवरी २००८ को महान्याधिवक्ताको प्रतिवेदनअनुसार रिपोर्टिङ अवधिमा सर्वोच्च अदालतमा १४ नयाँ मुद्दा दर्ता भएका थिए, जसमध्ये १३ वटाको फैसला भएको थियो। तीमध्ये ४ वटा मुद्दामा सम्बन्धित पक्षलाई दोषी र ९ वटा मुद्दामा निर्दोष करार दिइएको थियो। बेचबिखनसम्बन्धमा केही गम्भीर विषय विद्यमान छन् जस्तो कि यो कार्यमा मिलेमतो गर्ने सरकारी अधिकारीको उल्लेखनीय भूमिका र स्थानीय गैरसरकारी संस्थाहरूले जनाएअनुसार प्रहरीले घुस खाएर बेचबिखन कार्यमा पुऱ्याउने सहयोग। यद्यपि सरकारले यी संलग्न अधिकारीहरूको विषयमा छानबीन गर्ने, मुद्दा चलाउने, दोषी ठहर गर्ने, वा उपयुक्त सजाय दिनेजस्ता कुनै कानुनी प्रयासको बारेमा केही जनाएको छैन। नेपाल सरकारले बेचबिखनका लागि हुने यस्ता मिलेमतोका कार्यहरूको बारेमा छानबीन गर्ने र सजाय दिनेसम्बन्धमा गम्भीरतापूर्वक अग्रसर भई प्रयास गर्नु आवश्यक छ।

संरक्षण

नेपालले यो अवधिमा बेचबिखनका पीडितहरूको संरक्षणका लागि केही सामान्य प्रयासहरू गरेको छ। मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनमा विदेशमा बेचिएका नेपाली नागरिकहरूको सहयोग, बेचबिखन गरिएकाहरूलाई औषधोपचार, परामर्शसेवा, र पुनर्स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउनका लागि पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको स्थापना, तथा पीडितको आर्थिक सहयोगका लागि पुनर्स्थापना कोषको स्थापनाजस्ता प्रावधानहरू राखेको छ। तर स्रोतको अभावमा यी प्रावधानहरूको कार्यान्वयन भएको छैन। सरकारले महिला सेलहरूमार्फत पीडितहरूबाट उनीहरूलाई बेचबिखन गर्नेविरुद्ध अनुसन्धान गर्नमा सहयोग लिने सक्रिय प्रयास गरिरहेको छ तर पीडितहरूको व्यक्तिगत सुरक्षाका लागि आवश्यक स्रोतसाधनको अपर्याप्तता रहेको छ। यसकारण पीडितहरू अपराधी पहिचानका लागि हिच्कचाउँछन्। कानुन परिपालक अधिकारीहरू सम्बन्धित समूह (जस्तै वेश्यावृत्तिमा पकाउ परेका महिला) मध्येबाट बेचबिखनका पीडितहरूको पहिचान गर्ने औपचारिक तरिका अपनाउँदैनन्। परिणामस्वरूप पीडितहरूले आफू

बेचिएका कारण गर्नपुगेका कार्यका लागि गिरफ्तारी र जरिवानामा पर्ने संभावना रहेको छ । विशेष गरेर नेपाल प्रहरीले मसाज पार्लर, डान्स बार र क्याबिन रेस्टुरेण्टहरूमा काम गर्ने महिलाहरूको उमेर र आफूले गरिरहेको कामप्रति उनीहरूको स्वेच्छा भएनभएको बारे कुनै छानविन गर्दैनन् । यी ठाउँहरूमा व्यावसायिक यौनशोषणका लागि गरिने बेचबिखन एक उल्लेखनीय र बढ्दो समस्याको रूपमा रहेको छ । विदेशी पीडितहरूलाई ती देशहरूमा फर्काइन्छ, जहाँ उनीहरूले कठिनाइ र दण्ड भोग्नुपर्दछ । उनीहरूलाई यसको कुनै कानुनी विकल्प दिईदैन । अनैच्छिक नोकरी गर्न विदेशमा बेचबिखन गरिने पुरुष र महिलाका लागि सरकारका तर्फबाट कुनैखालको पीडित सुरक्षा सेवा उपलब्ध छैन ।

रोकथाम

रिपोर्टिङ अवधिभर नेपालले बेचबिखन रोकथामका लागि प्रयास जारी राखेको थियो । महिला, बालबालिका, तथा समाज कल्याण मन्त्रालयले बेचबिखनविरुद्ध जनचेतना र समुदायिक परिचालनका लागि उच्च-जोखिमयुक्त २६ जिल्लामा विभिन्न कार्यदलहरूलाई साना अनुदान उपलब्ध गराएको थियो । बेचबिखनविरुद्ध राष्ट्रिय न्यापोर्टियरको कार्यालयले यससम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धिका लागि टेलिभिजन र रेडियो अभियान चलाएको थियो । सन् २००७ मा श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले विमानस्थलमा “सुरक्षित आप्रवास”, डेस्क चलाएको थियो । तैपनि यस्तो छानबीनलाई छल्दै कतिपय पीडितलाई स्थलमार्गबाट खुला भारतीय सीमापारी बेचबिखनका लागि पुऱ्याइएको थियो । यौनव्यवसायको माग घटाउन सरकारले वेश्यालयका ग्राहकहरूलाई एक देखि तीन महिनासम्मको कैदसजाय सिफारिस गरेको छ । नेपाल पर्यटन बोर्डले आफ्नो वेबसाइटमा अमिल्दो भाषा प्रयोग गरेकोमा भाषा सुधार गर्न सहमत भएपनि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट व्यापक आलोचना भएपछि मात्र उक्त Wild Stag Weekends भन्ने शब्दावली हटाएको थियो । आन्तरिक रूपमा बढ्दो यौनव्यवसायमा बालबालिकाको शोषण रोकन अहिलेसम्म सरकारले खासै केही गरेको छैन, न त यौन व्यवसायका परिचित गन्तव्यहरूमा भ्रमण गर्ने नागरिकहरूलाई ध्यानमा राखी कुनै जनचेतनामूलक काम नै गरेको छ ।